

UYGUR TÜRKLERİNİN MOĞOL İMPARORLUĞUNDAKİ ROLÜ *The Role of Uyghur Turks In the Mongol Empire*

Varis ÇAKAN*

Özet

Cengiz Han tarafından Büyük Moğol İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra, Moğol Devleti Hindistan'ın sınırları; Doğudaki Büyük Okyanus kıyılardan batıdaki Tunay Nehri kıyılarına, kuzeyde Sibiryâ meralarından güneyde Hindistan'a kadar olan geniş sahâyı kapsıyordu.

Cengiz Han döneminde, Cengiz Han'ın imparatorluğuna tarihi "Beşbalık Kenti", "Qoço" (Turfan), "Karashahr", "Kaşgar" ve "Hotan" ve özellikle Altay bölgesinden katılan binlerce Budist ve Müslüman Uygur Türkleri İmparatorluğun kuruluşu ve gelişiminde çok önemli bir rol oynadılar. Bunların içinde savaş sanatlarını ve tekniklerini bilen deneyimli devlet adamları, ünlü diplomatlar ve üst düzey askerler, Moğol İmparatorluğu'nun inşasına katılan denizciler, inşaat mühendisleri, dilbilimciler, şairler ve çok sayıda alimler de bulunuyordu.

Naymanlar ile yapılan bir savaşta Cengiz Han tarafından esir alınan Uygur devlet adamı ve Mühürdar Tata-tonga, Cengiz Han'ın dikkatini çekmiş ve Cengiz Han ona baş danışmanı ve mühürdarı olmasını teklif etmiştir. Cengiz Han'ın teklifini kabul eden Tata-tonga, Moğolların devlet idaresindeki büyük bir boşluğu doldurmuş ve imparatorluktaki yönetim eksikliklerini gidermiş ve devleti güçlü bir teşkilat yapısına kavuşturmuştur. Ayrıca, O Moğolların kültürel alandaki gelişimine de katkıda bulunmuştur. Mesela Uygur alfabesini Moğol İmparatorluğu'nun resmi alfabesine yapar. Tata-tonga aynı zamanda Cengiz Han'ın oğullarının öğretmenidir ve onların iyi bir şekilde büyümelerine yardımcı olmuştur.

Uygur alfabesi ve Uygur alimleri Moğol Devleti yasalarının oluşumunda çok önemli rol oynadılar. Bundan başka yine Koçu İdikut Uygur Devleti hükümdarı Barçuk Sanat Tigin, 1210 yılında Moğol İmparatorluğu'nun başkentine ziyarete gelir. Ziyareten sonra Uygurların Beşbalık Bölgesi'nden binlerce kişinin Moğol devletine getirildiği ve devlet işlerinde çalıştırıldığı anlaşılmaktadır. Uygur komutanları, Doğu ve Batıda 1219-1225 yılları arasında yapılan tüm savaşlarda Cengiz Han'a rehberlik yapar. Cengiz Han vefat ettikten sonra oğulları ve torunları, devlet idaresinde birçok Uygur bürokrati çalıştırdılar. Onların arasında; Tura Kaya, Pulat Kaba ve Mahmut Yalavaç gibi ünlü devlet adamları

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, varis.cakan@hbv.edu.tr

bulunmakta idi.

Cengiz Han'ın torunlarından biri olan Kubilay, bugünkü Pekin'i başkent yaparak Yü'en İmparatorluğu'nu kurduktan sonra, binlerce Uyğur devlet adamı ve mühendisi Pekin'e davet eder ve üst düzey görevlerde çalıştırır. Bunların içinde Len-Şi-Şen (d. 1231-d.1280), Sang-a (b.?-d.1291), Ahmet, Mengü Tigin, Şiban (b.1197-d.1266) ve Ehteriddin (Ahderiddin) gibi kişiler en başta gelmektedir.

Bu bildiride Uyğur devlet adamlarının ve alimlerinin Moğol devletinde oynadığı rolü ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Han, Moğollar, Uyğurlar, Tata Tonga, Mahmut Yalavaç.

Abstract

After the establishment of the Great Mongol Empire by the Genghis Khan, the borders of the Mongol State; It covered a wide area from the shores of the Great Ocean in the east to the shores of the Tunay River in the west, from the Siberian pasture in the north and to India in the South.

In the period of Genghis Khan, thousands of Buddhist and Muslim Uyghurs who took part in Genghis Khan's empire from the historical "Beşbalık City", "Qoço" (Turfan), "Karashahr", "Kashgar" and "Hotan" and especially Altay region, took an very important role. For instance; there were experienced statesmen, famous diplomats and high-level soldiers who knew martial arts and techniques, as well as seafarers, civil engineers, linguists, poets and many scholars who were involved in the construction of the Mongol Empire.

Tata-tonga captured by Genghis Khan in the battle with Naymans, then the Uyğur Tata-tonga took the lead as a great statesman and Tamgacı . Genghis Khan offered him being his chief adviser and sealer. Tata-tonga, who accepted the proposal of Genghis Khan, completed the deficiencies in the state administration of the Mongols and provided a strong organizational structure. Moreover; it contributed to the progress of the Mongols in the cultural field. For example, he made the Uyğur alphabet to official alphabet of the Mongol Empire. Tata-tonga was also a teacher of the sons of Genghis Khan and helped them to grow up well.

The Uyğur writings and the Uyğur scholars were very important in the formation of the laws of the Mongol State. In addition to this, Barçuk Art Tigin the ruler of the Uyğur State has come to the capital of the Mongol Empire in 1210. After the visited, it is understood that thousands of people from Uyghurs' Beşbalık Region were brought to Mongolian state and were employed in state affairs. Uyğur commanders guided to Genghis Khan in all battles waged between 1219-1225 in the east and West. After Genghis Khan passed away, his sons

and descendants employed many Uyghur bureaucrats in the state administration. Among them; Tura Kaya, Pulat Kaba and Mahmut Yalavaç are among the famous statesmen.

Kubilay one of the grandchildren of Cengiz made the Beijing as capital (present-day), after establishing the Yü'en Empire, he invited thousands of Uyghur statesmen and engineers to Beijing and worked them in the top positions. Among the most famous ones are Len-Şi-Şen (b. 1231-d.1280), Sang-a(b.?-d.1291), Ahmet, Mengü Tigin, Şiban (b.1197-d.1266)" and Ahderiddin.

In this presentation, the role of Uyghur statesmen and scholars in the Mongol state is evaluated briefly.

Keywords: Genghis Khan, Mongols, Uighur, Tata Tonga, Mahmut Yalavaç.

Giriş

Kuzey Asya kavimlerinden olan Moğollar XIII. yüzyılın ilk yarısında büyük bir askeri ve siyasi güç olarak ortaya çıkıp şaşırtıcı bir hızla Avrasya coğrafyasındaki devletleri bir bir ortadan kaldırıp dünyada yeni bir düzen kurmuşlardır. Yaşam tarzları ve inançları Avrasya'daki medeni devletlerden farklı olduğu gibi görüntüleri de onlar tarafından tuhaf olarak nitelendirilecek kadar farklıydı. Onlar, batılılar tarafından zaman-zaman barbar, kan dökücü, medeniyet yıkıcı, sıfatlarıyla nitelendirildiler. Moğolların bu denli kötü sıfatlarla nitelendirilmeleri, onlardan duydukları korkularını, endişelerini kin ve nefretlerini ört bas etmek istemelerinin bir sonucuydu.

Bozkırlı göçebe halkların aniden ortaya çıkışları, beklenmedik zamanlarda olayları kendi lehlerine çevirmeleri, yerleşik medeni devletleri büyük zaferlerle yenilgiye uğratmaları, bütün medeni dünyanın ve onların nazarından bakan tarihçilerin de ilgisini çekti. Asya'nın bozkırlarından gelip dünyalarını bir anda değiştiren, bu insanların kimler olduğunu, nasıl yaşadıklarını, neden başarılı olduklarını araştırmaya başladılar. Tarihçiler, bu toplumların iç dinamiklerini inceleyen yüzyıllardır onlar hakkındaki negatif düşüncelerin, itham, tanımlama ve yakıştırmaların ne denli haksız ve taraflı olduğunu da ortaya koydular.

Moğolların, başlangıçta Türkler' den farklı bir coğrafyada, farklı bir yaşam sürmekte iken yaşadıkları coğrafyanın olumsuz koşulları ve diğer nedeniyle göç etmeleri, bu göçler neticesinde Türklerle meskûn coğrafyalara yerleşmeleri, Türkler ile yakın ilişkileri ve benzer yaşam koşulları, Türklerin yönetimleri

altında yaşamaya başlamaları, Türklerin boşalttıkları sahalarda yönetimi Türklerden devralmaları, kurdukları devletin teşkilatını Türk devlet teşkilatına göre yapılandırmaları, gelenek ve göreneklerinin Eski Türk geleneklerine benzemeleri Türkler ile Moğolların birbiriyle yakın akraba kavim olduğu fikrini ortaya çıkarmıştır. Hâlbuki Moğolların atalarının ilk başta Türk yurdunun kuzey doğusunda bozkırlarda ve ormanlıklarda Eski Türklerle komşu olarak yaşadıkları, daha sonra önemli bir kısmının büyük Türk hâkimiyetlerine girdikleri, sonra Türklerin batıya yönelmeleri sonucunda boş kalan bozkır sahasında orada kalan bazı Türk kavimlerinin de katılımıyla hâkimiyetler kurdukları, Cengiz Han'ın yaptığı fetihler neticesinde Türk kavimlerinden pek çoğunun Moğol devletinin yönetimini kabul ettiği, daha sonra Türklerin peşinden Türkistan'a gelen Moğolların önemli bir kısmının Türkleştiği, böylece iki toplum arasındaki kültürel etkileşimin uzun yıllar sürdüğü, bu nedenlerle Moğol Devletinin artık Türk-Moğol görüntüsü verdiği bilinen bir gerçektir (TOGAN, 1981, 223). Zira Cengiz Kağan'ın fetihleri ve bu fetihler sonrasında kurmuş olduğu Cihan İmparatorluğu'nun ve onun parçalanması sonucunda kurulan Moğol devletlerinin teşkilâtı, Türk Devlet Teşkilatından farklı değildi.

Cengiz Han ve Uygurlar

Cengiz Han Moğol yaylasındaki tüm Tatar kabilelerini birleştirerek büyük Moğol İmparatorluğunu kurmak için yola çıktığından itibaren etrafına kabiliyetli, bilgili ve tecrübeli kişileri toplamaya önem vermişti. Tam bu sıralarda doğu ve Orta Asya'daki geniş sahalara yayılan Uygur Türkleri devlet yönetiminde, kültürde ve ticarete en ileri düzeyde gelişmiş bir Türk toplulukları olarak yaşamakta idi. Cengiz Han'ın zamanın güçlü bir hükümdarı olarak ortaya çıkışı bugünkü Doğu Türkistan sınırları içinde bulunan Beşbalık, Koçu (Bugünkü Turfan bölgesi), Karaşehir, Küsen, Kaşgar ve Hotan bölgelerindeki Uygur devlet adamlarının, alimlerinin ve ticaret adamlarının ilgisini çekmeye başlamıştı. Kaynaklardan Cengiz Han'ın en kabiliyetli baş vezirlerinden biri olan Kitan şehzadesi Yilu Çusay Cengiz Han'a : “Bir orduya ok ve yay yapan usta lazım olduğu gibi devleti idare etmek için de yetişmiş devlet adamı lazımdır” (Moğolların Gizli Tarihi, 1995, 43,169) dikten sonra Cengiz Han'ın Uygurlara ilgi duyduğu ve onların meş-

hur tecrübeli siyasetçilerini, devlet adamlarını, savaş tecrübesi ve bilgisine sahip olan aristokratlarını, mühendisleri, çok dil bilen diplomat ve tercümanları, tarihçi ve hattatları Moğol devletinde görev yapmaya davet ederek onlara üst düzey görevler verdiği anlaşılmaktadır.

1204 yılında Cengiz Han Altay bölgesinde ikamet eden Nayman Hanlığına savaş açarak Nayman hanı İnanç Bilge'nin oğlu Tayan Han'ı öldürdükten sonra onun hocası aynı zamanda Nayman Hanlığında Adliye nazırı olan ve Nayman Hanının Tamgacısı (Mühürdar) Uygur Türkü Tata Tonga'yı esir alarak onu kendisine danışman yapmaktan başka ona yeni kurulmuş Moğol devletinde de Nayman Hanlığında yaptığı Adliye nazırlık görevini yapmasını ister. Aynı zamanda ona oğullarına Uygur (Türk) dilini, Uygur yazısını ve Uygur kanunlarını öğretmesini emreder (Arsal, 1947, s.167). Cengiz Han'dan sonra diğer Moğol beyleri de Uygur alimlerini teklif ederek oğullarının Uygur Türkçesi öğrenmelerini sağlarlar. Bu suretle Moğolların üst tabakasındakiler Uygur alimlerinin tesiri ile Türkleşmeye başlar.

Cengiz Han Uygur hukukçularına Moğol ve Türklerin devlet yönetimine ait ananevi hukukî esaslarını toplatarak bir kanun mecmuası tedvin ettirerek bu mecmuayı tunç levhalara hakettirir. Daha sonra Cengiz Han'ın emri ile Uygur harfleri ile tedvin edilen kanun mecmuaları Uygur hukukçuları tarafından toplanarak Orta Asya'daki Türk kavimlerinin ananevi hukukî esasları ile sentezlenerek "Yasa"laştırılmıştır. Söz konusu yasalar Cengiz Han'ın bilinen o meşhur yasının temelini oluşturmuştur. Her ne kadar Cengiz Han yasasındaki bazı hukukî esaslara bazı Moğol telakkileri ve Cengiz Han'ın şahsi görüşünün mahsulü olan kaideleri de eklenmiş ise de Cengiz Han yasasını eski Türklerin hukukî esaslarını ihtiva eden kaynaklardan saymak mümkündür.

Cengiz Han Tata Tonga'nın teklifini kabul ederek Uygurca'yı Moğol İmparatorluğunun resmi yazısı olarak kabul eder. Daha önce resmi olarak herhangi bir yazıya sahip olmayan Moğollar yazıya sahip olduktan sonra edebiyat sanat ve kültür alanında gelişme sağlanır. İmparatorluğun sınırlarındaki bütün yazışmalar Cengiz Han'ın emri ile Uygur alfabeli Moğolca ile yapılmaya başlar. Cengiz Han'dan sonra onun torunları tarafından kurulan Çağataylılar, Altınordu ve İlhanlılar devletlerinde Uygurca resmi devlet dili ve yazısı olarak kullanılır.

Uygurca bütün ulusların ortak dilli olarak konuşulur.Bu durum Çağataylılar Hanlığı ile Altınordu Hanlığındaki Moğolların zamanla Uygurlar, Kıpçaklar ve Türk Tatarları tarafından asimile olmalarını ve Müslüman olmalarını sağlar.

İdikut Uygur Hanlığının hanı Barçuk Arttekin 1210'da Cengiz Han'ın Herlin Nehri kıyısındaki ikametgahına giderek Cengiz Han'ı ziyaret ettikten sonra Uygurların Beşbalık bölgesinden (Şimdiki Doğu Türkistan'ın Cimisar Civarları) çok sayıda devlet erbapları, mühendisler, alimler ve askeri bilgiye sahip kişiler Moğol İmparatorluğunun idari ve askeri görevlerini üstlenmeye başlar (Osman, 2002, s.318).Cengiz Han'ın 1215'teki Khin Hanedanına (Jin Sülalesi 1115-1234) yaptığı askeri harekete çok sayıda Uygur komutan katılmış ve savaşın kazanılmasında önemli rol oynar. Daha sonra Cengiz Han'ın 1219'dan 1225'e kadar Türkistan'a yaptığı tüm seferlerde üst düzey İdikutlu Uygur askerler askeri danışman olarak yer alır. Bunların içinde en meşhurları Tura Kaya, Bolat Kapa olup, Tura Kaya, Beşbalık Uygurlarından olup, askeri ilimde stratejide ve savaş sanatında çağının en ileri gelenlerinde biri idi. O, Cengiz Han'ın Harezmi seferine bizzat katılarak Moğol ordusu ile Harezmi şahlar arasındaki savaşta Moğolların kazanmasında büyük rol oynamıştır. Bolat Kaya da Cengiz Han'ın Türkistan seferlerine katılmış olup, Cengiz Han'ın ölümüne kadar onun yanında askeri danışman olarak çalışmıştır.Cengiz Han öldükten sonra 4.oğlu Tuli Han'ın baş danışmanı ve yardımcısı olur.Bolat Kaya Cengiz Han'ın vekili olarak Güney Çin'in idaresinden sorumlu olur.

Müslüman Türk Darugaçı (Veli) Mahmud Yalavaç

Cengiz Han ve onun varisi Ögeday Han dönemlerinde (1206-1254) Moğol İmparatorluğunda üst düzey görevde bulunan şahıslardan biri Müslüman Türklere olan Harezmi Mahmut Yalavaç'tır.Kaynaklara göre Harezmişah Muhammed'in ülkesinden gelen üç tüccar, Moğol payitahtından memleketlerine döneceği zaman Cengiz Han, emrindekilere Harezmi ülkesine gidip ticaret yapabilecek kişileri seçip, onlara sermaye vererek Harezmi ülkesine göndermelerini ister.Cengiz Han'ın emriyle seçilen tüccarların sayısı Cüveyni'ye göre 450 Müslüman'dan oluşmakta olup, (Cüveyni, 1999, s.117) bunların arasında Harezmi Mahmut Yalavaç,Buharalı Ali Hoca, Otrarlı Yusuf Gemrga bulunuyordu(Barthold, 1990, 421).Bu hadiseden sonra Mahmut Yalavaç Moğol devletinde umumî vali derece-

sine kadar yükselmiştir.Fakat Mahmut Yalavaç'ın Cengiz Han'ın hizmetine onun Müslümanların memleketini tamamen yönetimi altına aldıktan sonra ortaya çıkmıştır. (Moğolların Gizli Tarihi, 1995, 185). Yine bazı kaynaklara göre Mahmut Yalavaç Cengiz Han'ın hizmetine Harezmi'ye elçi olarak gönderilmesinden daha önce girmiştir (Kushenova, 2007, s.230).Mahmut Yalavaç, Cengiz Han'a sadık bir hizmetçi olduğu ve üstelik Harezmi olduğu için yukarıda belirtilen Harezmi elçilerle birlikte gönderilmiştir.Cengiz Han Mahmut ve Oğlu Mesud Yalavaçlara şehir yönetiminde çok tecrübeli olduklarından Yönetimi altına aldığı Kitanların idare ve mahkeme işlerini onların yönetmesine bırakmıştı (Spuler, 1988, 43). Mahmud Cengiz Han tarafından o zamanki adı Hanbalık olan bugünkü Pekin vilayetinin darugaçisi (Valisi) tayin edilmişti.Koruma işleri de darugaçinin görevlerinden biri olmasına rağmen Mahmut Yalavaç ile oğlu Mesud Yalavaç'ın görevleri daha ziyade ekonomi yönetimi ile ilgili idi.Ögeday Kaan'ın döneminde de (1229-1241) Büyük Kaan adına Türkistan ve Maveräünnehir bölgelerini idare etmişti.Mahmut Yalavaç'ın bölgeye vali olarak tayin edildikten sonra Hocend'de ikamet ettiği bilinmektedir (Kafalı, 2002, 209).

Ögeday Han'ın hükümdarlık yıllarında Mahmut Yalavaç'ın dururumu hakkında kaynaklar pek tafsilatlı bilgiler vermemektedir.Fakat bu dönemde onun Hocend'de ikamet ederek Türkistan ve Maveräünnehir bölgelerinin ekonomik, idari ve siyasi işlerini Kaan adına denetlediği ve idari teşkilata baksak sistemini getirdiği anlaşılmaktadır.Uzun bir müddet Türkistan şehirlerini yöneten Mahmut Yalavaç'ın yönetimdeki etkisi ulusun sahibi Çağatay Han'dan daha büyük olduğu söylenir(Kafalı, 2002, 345)1238 yılında Maveräünnehir'de Müslümanların Moğolların Müslümanlara yönelik uyguladığı sert politikalara karşı patlak veren Tarabî ayaklanmasında Mahmut Yalavaç'ın olayın yatıştırılmasında önemli rol oynadığı, Buhara halkını Moğolların büyük bir katliamından kurtardığı ve bu olaydan sonra Çağatay Han ile arasındaki çatışmadan dolayı Maveräünnehir'i terk ettiği bilinmektedir. Mahmut Yalavaç'ın bu olaydan sonraki durumu hakkında Cüveyni şöyle bilgi vermektedir: “*Ögeday, Mahmut Yalavaç'ı Hitay ülkesinin hükümdarlığına, oğlu Mesud'u da Ceyhun sahillerine kadar Maveräünnehir, Uygur İdikut bölgesi, Hotan ve Kaşgar bölgelerinin hükümdarlığına tayin etti*” (Cüveynî, 1999, 137). Hayatının sonuna kadar Hanbalık'ta (Bugünkü Pekin) görevinin başında kalan Moğol İmparatorluğunun bu ünlü Müslüman

Türk hükümdarı 1254'te vefat eder.

Yüan İmparatorluğunda Görev Yapan Uygurlar

Cengiz Han'ın torunu Kubilay Han 1279'de Çin'in Güney Sung Hanedanını yıkarak Pekin'i merkez yapan Yüan İmparatorluğunu (1279-1368) kurduktan sonra Uygurlar bu devlette çok önemli görevler yaptılar. Kubilay Han ve onun vârisleri döneminde görev yapan meşhur Uygurlar şunlardır: Len Şi-şen (1231-1280), Sang-ga (?- 1291), Ahmet (?- 1282), İl-Yığmış (?- 1320), Mengü Tekin ((?- 1290'lı yıllar), Şiban (1197-1276), Mengsur ve Ehtereddin (?- 1290'lı yıllar).

Len Şi-şen: İdikut Uygurlarının yazlık başkenti Beşbalık'ta doğmuş olup, Kubilay Han'ın baş danışmanlarından biri idi. O, 1259'da Möngke (Mengü) vefat ettikten sonra Arık Buka (Kubilay Han'ın kardeşi) Karakurum'da kendi başına kurultay yaparak kendini Kaan ilan ettiğinde Len Şi-şen Kubilay'a yardım ederek Kubilay'ın Kaifing'de kendini Kaan ilan etmesini sağlar ,Kubilay ile Arık Buka arasında dört yıl süren taht kavgasında Len Şi-şen Kubilay'a danışmanlık yaparak onun kardeşini yenmesini sağlamıştır. Bundan dolayı Kubilay Han onu ömrünün sonuna kadar baş danışmanı olarak yanında tutmuş ve devletin idaresinde onun bilgisinden yararlanmışır.

Mengsur: Kubilay Han'ın devlet işlerinde danıştığı özel danışmanlarından biri olup, Kubilay onu baş vezirlik görevine getirmek istediğinde kabul etmeyip Kubilay Han'a derin ve engin bilgisi ile hizmet etmiştir.

Mengü Tekin : Kubilay Han'ın hocası olup, o Kubilay Han'a devlet yönetimi hakkında dersler vermekten başka ona Uygurca, Çince ve Tibetçe dilleri öğretmiştir.

Şiban: Yetişmiş diplomat olup, O Kubilay Han'ın diplomasi işlerini yürütmüştür. Ömrünün sonuna kadar Kubilay Han'ın dış ilişkilerden sorumlu baş danışmanı olmanın yanı sıra devletin bek çok gizli işlerine de bakmıştır.

Ahmet : Hotan Uygurlarından olup, Kubilay Han'ın Müslüman bölgelerini yönetmekle sorumlu olan vezirlerinden biri idi. Askeri bilgisinin yanı sıra ilim alanlarında da kendini geliştirerek vezirler arasında yüksek itibara sahip olmuştur.

İl-Yığmış: Yüan Hanıdanında Kubilay Han, Timur Han ve İsen Hanlar dö-

neminde (1271-1320) döneminde devlete hizmet etmiş bir Uygur denizcidir.O, birkaç defa Hint Okyan ve büyük Okyanus'a deniz seferi yapmıştır.Okyanus kıyısındaki ülkelere Yüan Hanedanının elçisi olarak gitmiş ve o ülkelerle anlaşmalar yapmıştır.Bundan başka o yine 1272 yılından itibaren deniz yoluyla, şimdiki Sırilanka, Mavriyye (Hindistan'ın güney doğusunda liman şehri), Hindi Çini adaları ve Endonezya gibi ülkelere Yüan Hanedanının elçisi olarak gitmiş ve bu ülkeler hakkında önemli bilgiler ve o ülkelerin değerli baharatlarını Hanbalık'a getirmiştir. İl-Yığmış'ın deniz yolu üzerinden yaptığı keşiflerden sonra Kubilay Han doğuda Japonya'ya ve güney doğu Asya ülkelerine geniş çaplı seferler başlatmıştır.İl-Yığmış Kubilay Han'ın tüm deniz seferlerine katılarak ona rehberlik eder.Bu seferlerden döndükten sonra Kubilay Han onu baş vezirlik vazifene getirir ve 1320'de vefat edinceye kadar görevinin başında kalmıştır.

Ahderettin : Meşhur Uygur Mühendis olup, Kubilay Han'ın saray ve inşaat işlerine bakardı.Kubilay Han 1279'da bugünkü Pekin'i başkent yaptıktan sonra şehrin mimarını ve yeniden inşasını Ahderettin yapmıştır.Önceden Kitanlar tarafından kurulan Liao Hanedanına başkentlik yapan bu şehir Ahderettin'in mühendisliğinde yeniden inşa edilerek "Hanbalık" adını almıştır.

Sonuç

Cengiz Han büyük Moğol İmparatorluğunu kurduktan sonra devlet yönetimi ve kültür bakımından Moğollardan ileri olan Uygur Türklerini devlette önemli görevlere getirdikten sonra Uygurlar engin devlet yönetme tecrübelerini, kültürlerini, yazılarını ve dillerini Moğollara öğrettiler.Uygurlar başta askerlik alanında olmak üzere devlet teşkilatında, dil ve yazıda Moğol kültürüne önemli katkı sağladılar.Kısa zaman içinde Moğol İmparatorluğunun doğu ve batıdaki tüm sınırlarında da Uygurca, yaygın kullanılan bir dil durumuna geldi. Moğolların devleti, başta Uygurlar olmak üzere birlikte yaşadıkları öteki Türk boylarından da etkilenmeleri sonucu Türk - Moğol imparatorluğu niteliği kazandı. Moğol istilası sonra Türkistan, Maveraünnehir ve Deşt-i Kıpçak bölgelerine gelip yerleşen Moğolların önemli bir kısmı Uygurların etkisi ile Türkleştiler. Uygur Hukukçularının katkıları ile Moğollar, eski Türk hukukundan aldıkları yasaları yazılı hâle getirip Cengiz Yasası'nın temelini oluşturdular.

Kaynakça

- ARSAL Sadri Maksudî, (1947) *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul.
- BARTHOLD V.V, (1990), *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Hazr: Hakkı Dursun Yıldız), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- CÜVEYNÎ A. Ata Melik, (1999), *Tarih-i Cihan Güşa*, (Tercüme eden: Mürsel ÖZTÜRK),T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları/2253, Ankara.
- KAFALI Mustafa, (2002), “Çağatay Hanlığı” *TÜRKLER*, C. 8 Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- KUSHENOVA Ganizhamal, (2007) “Cengiz Han’ın İki Valisi Mahmut Yalavaç ve Yeh-luCh’u-ts’ai: Devlet İdare Anlayışları ve Uygulamalar” Bilig, Yaz/2007 S.42.
- Moğolların Gizli Tarihi*, (1995) (Tercüme eden: Ahmet Temir, Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara.
- OSMAN Gayretcan, (2002), *Uygurlar Doğuda ve Batıda*, (Uygur Türkçe), Xinjiang Halk Neşriyatı, Urumçi.
- SPULER Bertold (1988), *History of the Mongols, Based on Eastern and Western Accounts of the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, New York.
- TOGAN Z.Velidî, (1981), *Umumî Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitap Evi, İstanbul.